

Koponyámban a sok ideg
dolgozik, de nem érti meg,
milliárdnyi neuronom
sem segít, már el is unom,

nem jövök rá, nem is sejtem,
mi romlott el melyik sejtben,
hogy bár minden jóval bírok,
verset mégis ilyen írok?

Rába György

BELIA GYÖRGYRŐL, ÉVFORDULÓ NÉLKÜL

Aki egy nagy író életművét kutatja vagy valamely irodalmi korszakkal, netán stílus-iránnyal foglalkozik, az tudja igazán, mekkora áldás egy azonos témán dolgozó, önzetlen, együttműködő pályatárs. Eszmét cserélhetnek, kölcsönösen tájékoztathatják egymást, megállapításait árnyalhatják, mégis beszélgetésük közben gyanakvás nélkül maradhat ki-ki gondolatainak otthonában.

Babits-kutatóként a szellemi összefogásnak ezt a megszakítatlan élményét köszönhetem Belia Györgynek.

Belia nem Babits-kutatónak, sőt nem is irodalmárnak indult. A Műegyetem kultúrmérnöki szakán szerzett abszolutóriumot. Mérnöki diplomájához, ezt magánbeszélgetésből tudom, egyetlen szakrajzot kellett volna átdolgoznia, akkorra azonban annyira megcsömörlött a műszaki rajzoktól, hogy ez az utolsó feladat készítette terveinek feladására. De a pályaválasztás, ha nem valósul is meg, ha részben vagy egészen tévesnek bizonyul is, az egyén alkatának egyik-másik lényeges vonását kifejezi. Belia György filológiai tevékenységében is mindig tapasztalható, kiadványaiban, tanulmányjaiban megfigyelhető a mérnöki látás, mely tisztázza a tényeket, majd rendszert fűrkész bennük, végül társadalmi összefüggéseket tár föl.

Életcélját megújítva a budapesti bölcsészkarra iratkozott be, magyar irodalmat és szociológiai előadásokat hallgatott. Akkor bizonyosodott be, korábbi érdeklődését társadalomtudományi problémák is befolyásolták. Tanulmányozta a nemzetközi hírű román szociológus, Gusti módszerét, és a témát ismertető szakdolgozata oly mértékben vívta ki a tanszékvezető Szalai Sándor elismerését, hogy tanársegédi állást ajánlott föl neki.

Itt jelképes zárójelet kell nyitnom. Belia György apai ágon román, anyai ágon magyar származású volt. Édesapját, a kolozsvári gimnázium tanárát szeretettel emlegette volt tanítványa, Grandpierre Emil, és ha az öregúr Budapestre látogatott, nem maradt el jó hangulatú találkozásai hajdani novendékeivel, minthogy „Emicin” kívül mások is szívesen idézték föl a közös szép napok emlékét. Ez a kettős eredet, jóllehet nyíltan

és tételesen nekem nem taglalta, benyomásom szerint Belia György emberközi kapcsolataiban magas fokú beleérző készséget, írók és műveik vizsgálatában sorsok háttérhelyezeteire, a befelé vérző sebek jeleire kivételes fogékonyságot alakított ki.

Irodalmi pályája az Országos Széchényi Könyvtárban kezdődött. A kéziratár munkatársaként eszmélt rá, milyen föltáratlan kincs rejlik a tegnap íróinak hagyatékában. Filológiai névjegyét feleségével, Sándor Annával Schöpflin hagyatékából közreadott, a kritikus és Ady kapcsolatát megvilágító levelezés megjelentetésével tette le az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1953-as évfolyamában, és Ady életművéhez mindvégig hű is maradt. De amikor földolgozásra hivatalból átvette és közelebbről megismerte Babits kéziratot hagyatékát, egy életre szóló, szenvedélyes érdeklődés lobbant föl benne. Legjelentősebb és az irodalomtudománynak is fontos publikációi Babitshoz és Adyhoz fűződnek, bár megközelítően ennyire jelentősek Juhász Gyula, illetve Hatvany Lajos életműve egyes fejezeteit gondozó kötetei is.

Az egyszínű kultúrpolitika korszakában Babits műveinek föltárására és monografikus bemutatására tette föl életét. Előmunkálatként a költő tervezett és kéziratban rekedt versgyűjteményének, az úgynevezett ANGYALOSKÖNYV-nek s Babits benne foglalt öskötetének kronológiával gazdagított repertóriumát állította össze, ám ez a terve testvérsorsként maga sem érte meg a kiadást, anyagát viszont előbb a BABITS-JUHÁSZ-KOSZTOLÁNYI LEVELEZÉSE (1959) jegyzeteiben jó gazdaként hasznosította, majd a későbbi „fckete” életműkiadás első kötetét táplálta föl vele. Még az ötvenes években nekilátott egy rendszeres Babits-pályakép megfogalmazásának, és az első, az író diákéveiről meg tanári indulásának mozgalmas bajai időszakáról szóló fejezeteket folyóiratokban nyilvánosságra is hozta. De mint egész pályája során, kezdettől fogva a levelezésben megnyilatkozó művelődéstörténeti jelenségek izgatták, és nyitányul – Móricz Virággal társközlőként – a *Csillag* 1956-os évfolyamában megjelentette Babits és Móricz levelezését.

Mindamellet a *Nyugat* három nagy költője már említett fiatalkori levélváltásainak kiadványával robbantott bombát. A könyvnek volt előzménye. A *Nyugat* 1936. karácsonyi száma közreadta az ifjú Kosztolányinak néhány Babitshoz írott levelét, egy év múlva Magyar László a *Délmagyarországban* Juhász Gyula és Kosztolányi leveleivel lepette meg az olvasót, a *Népszava* 1941-es évfolyamában Losonczy Géza Babitsnak Juhászhoz írt missziliseiből közölt néhányat. Török Sophie komolyan foglalkozott a baráti triász levelezésének kiadásával. Gyűjtése el is jutott a tördelt nyomdai levonatig, a kész szedés azonban a háború áldozata lett. Színhagyományból ismeretessé vált némely csiklandós levélrészlet, így a fiatalok, elsősorban Kosztolányi, de valamelyest még Babitsnak is Adyt gúnyoló kitételeiről szólt a fáma. Az Ady-revízió alkalmából Kosztolányi, amint ezt Adám fia szóbeli közléséből tudom, töprengett a nevezetes levelek ki nyomtatásán, és csak Babits barátságának elvesztésétől félve tett le a gondolatról. Gyergyai meg azt erősítette, Babitsot Kosztolányi publikációs tervének pusztá hallatára az öngyilkosság réme ejtette hatalmába.

A Belia gondozásában teljessé vált és szöveghű levelezés ezeket a titkokat is fényre hozta. A kiadványban közkinccsé lett levelek máskülönben is forrásértékűnek bizonyultak, és hatalmasan járultak hozzá a *Nyugat*-osok szellemi poggyászának, lelkialkatának és társas kapcsolatainak tisztázásához. Kosztolányi első világirodalmi izgalma, Babits tájékozódó lépéseit a filozófiában, Juhász Gyula kezdetben reményt keltő próbálkozásait a szociális beilleszkedésre a kiadvány hitelesítette. De a kötet bő és részletező jegyzetanyagában hozta meg a főszöveggel vetekedően színes művelődéstörté-

neti gyümölcsét Belia szociológiai ösztöne és az egykori kultúrmérnöknek az emberi együttélés formái iránti érdeklődése. A jegyzetekbe iktatott válaszlevelek vetnek fényt a korabeli irodalomnak a nemzedéki gondolkodásban megnyilvánuló társadalmi tagozódására, például Gárdonyinak a NÉGY FAL KÖZÖTT tiszteletpéldányát köszönő sorai dicsérik ugyan a századelő fiataljainak álomkultuszát, de azért az élet kifejezésének magasabbrendűségére intenek. A Babits-leveleket kísérő jegyzetekből kirajzolódik a filozófus barát, Zalai Béla addig homályban maradt figurája, és még inkább megvilágosodik az az ösztönzés, mely a költőt újabb lélektani és ismeretelméleti olvasmányokra bátorította. Kerek képet kapunk itt az írójelöltek különböző megmozdulásairól, nem utolsósorban a Komjáthy Társaságról, utóbb Babits Szegedről Fogarasra történt áthelyezésének korjellemző sajtóvisszhangjáról és az érintett lelki életéről árulkodó személyes hozzászólásáról, de kiváltképpen beszédes az a freskó, mely utalások, célzások, pusztá nevek fölfejtése során az új reformkor pályakezdő értelmisége és holdudvara valóságos társadalomrajzává szélesedik.

A kiadvány nemcsak az irodalmi közvéleményt rázta föl, hanem politikai nyugtalanságot is keltett. Csakugyan kiváltotta-e Babits egyik kitétele a szomszéd ország vezetőinek tiltakozását vagy a honi kultúra helytartójának túlzott aggályoskodása előzte meg a diplomáciai lépést, vagy azon akadtak fenn, hogy a jegyzetekben a nemrég le tartóztatott Losonczy Gézára hivatkozott, nem tudom, de tény, hogy a könyvet kivonták a forgalomból, és csupán egy-két év múlva, mintegy suba alatt jutott vissza a boltokba.

Cezúra következett Belia Babits-kutatásaiban. Időközben a könyvtárból az Irodalomtörténeti Intézetbe került, onnan viszont hamarosan kitétték a szűrét. Időszerűvé vált-e fejére olvasni, hogy 1956-ban a könyvtár forradalmi bizottsága tagjának választották, vagy a kiadott levelezés körüli fölbolydulás vetett rá árnyékot? Alkalmassint mindkettő oka volt eltávolításának, de talán leginkább független gondolkodása, szíves és mindig kollegiális modora mellett is idomulni képtelen magatartása. Több nyelven olvasott és beszélt is, így kulimunkákkal terhes időszak után az Európa Könyvkiadó alkalmazta: akkor éppen román ismeretére volt szükség. Erejét főként szerkesztői munkájára fordította, maga is tolmácsolt külföldi regényeket, és írt több-kevesebb rendszerességgel kritikát folyóiratokba. Magánszorgalomból folytathatta volna Babits-kutatásait, de, mint annyian mások, ő is összezördült a hagyaték kurátorával, a Cerberusként ténykedő, ráspolyos modorú Basch Lóránttal, márpedig az ő engedélyéhez volt kötve akkoriban minden a kéziratos anyagot érintő közlés.

Szerencsére ezekben az években alakult ki Belia már-már baráti kapcsolata Hatvany Lajossal. Így jelenhetett meg gondozásában Hatvany Adyról írt cikkei, emlékezései és levelei kétkötetes gyűjteménye 1959-ben, mint ahogy az utóbbi bizalmából rendezhette sajtó alá az EMBEREK ÉS KOROK (1964) ugyancsak két kötetét, majd gondozhatta és jegyzetelte a LEVELEK HATVANY LAJOSHOZ (1967) címen megjelent forrásmunkának becsülendő kiadványt.

Belia ADY ENDRE VÁLOGATOTT LEVELEI-t már 1956-ban közreadta. Újabb ösztönzést kaphatott Hatvanyval folytatott beszélgetésekből, továbbá a költő és baráti mecénása kapcsolatát érintő, a hatvanas években keze alatt kikerekedett könyvekből. Így vállalkozhatott nyugodt lélekkel, hogy az ADY ENDRE MŰVEI sorozatban a költő háromkötetnyi levelét kritikai kiadással fölérő kiadványban közrebocsássa. Szomorú tény, hogy a megjelenést már nem érte meg (ADY ENDRE LEVELEI, I–III. 1983). Szerkesztői munkájának ezúttal is gondos szövegközlést és a levelek terjedelmét is fölül-

múló, megint csak művelődéstörténeti dimenziójú s akár regénynek is élvezhető jegyzeteket köszönhattunk. Kiaknáta itt a szakirodalomnak minden lényeges, a tárgyhoz tartozó fölvilágosítását, de maga is nyomozta a kapcsolatokat, életrajzi mozzanatokat, és a főhős, Ady alkatából, életútjából következően a rajongóknak, kisebb-nagyobb női csukáknak missziliseiből vagy krónikásként közrebocsátott adataiból nemcsak a költő udvartartásának csoportképével ajándékozta meg az olvasót, hanem a *Nyugat*-mozgalomnak szinte településtörténetével. Szöveggondozói szerepéből kilépve, bevezető tanulmányában az író és művét plasztikus egységben láttató írása magánvaló értékén túl azt is sugallja, a korszak szigorú elvárásaival számolva a filológusnál nagyobb irodalomtudományi becsvágyat rejtett egy sebezhetetlenebb álca alá.

Az Ady-levelezés kései munka, posztumusz kiadvány. Tevékenységének valódi terepét, életlendületének kibontakozását akkor lelte meg, amikor már a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztőjeként visszatálálhatott a Babits-életműhöz és kiadásához. Megindította és az utolsó kötet kivételével maga rendezte sajtó alá a sorozatot, kilenc címszó alatt tizenegy kötetet, mivel az esszék és a BESZÉLGETŐFÜZETEK anyaga nem fért egy kötés alá. De még a novellákat és színműveket is az ő előkészítése nyomán adta ki felesége.

Az egyik legfontosabb publikáció az első, az összegyűjtött verseké. Belia az egyes versek alatt a keletkezés tudható vagy valószínűsíthető időpontját, a „Mutatók”-ban az első közlés helyét is fényre tártta, a „Hátrahagyott versek” címszó alatt pedig Illyés meg Török Sophie gyűjtését a sajátjával bővítette. A kötetet támadó kritika szemére vetette, hogy kihagyott verseket, másutt sorokat, és a CSONKA MAGYARORSZÁG-ot cím helyett kezdő sorával közölte. A kiadvány azonban a cenzúra korában született, és másképp nem is jelenhetett volna meg. Kávéházi Konrádoknak mindig könnyű feladat a hadvezetés. A versek kötetével vetekedő művelődéstörténeti tett a kétkötetes ESSZÉK, TANULMÁNYOK, Babitsnak e műfajba illő legfontosabb írásainak a megjelenés percéig legteljesebb gyűjteménye. Itt olvasható Babitsnak az egyetemen tartott irodalomelméleti előadásai hitelesnek elfogadható szövege, egyfelől – hitem szerint – máig párját ritkító magyar teória a literatúráról, másfelől több lejegyzés filológiai bravúrt jelentő egyeztetése. A jegyzetek ezúttal sem szorítkoznak egyébként pontos és hasznos fogalom- meg szómagyarázatra, hanem a tágabb, társadalmi szöveggörnyezetet is föl-vázolják, és mintegy mellékesen, ám annál szabatosabban, és ez is csak egyetlen példa az anyagbőségre, a Baumgarten-díjasok teljes listáját is fölűntetik, legalábbis azok nevét, akiket még Babits koszorúzott.

Eveken át izgatta, foglalkoztatta mind a kiadatlan versek, mind a BESZÉLGETŐFÜZETEK közreadása. Mindkettő sajtó alá rendezésére próbált rávenni, de elvi fenntartások miatt nemet mondtam. Megbeszélésünk alapján bízta meg a szerkesztéssel az AKI A KÉKES ÉGBE NÉZ (1985) későbbi összeállítóját, a BESZÉLGETŐFÜZETEK-et maga adta ki (BABITS MIHÁLY BESZÉLGETŐFÜZETEI, I–II. 1980).

Egy élő klasszikus, folyóirat-szerkesztő, a legrangosabb irodalmi díj kurátora gégeműtete következtében kisebb-nagyobb megszakításokkal négy naptári éven keresztül csak írásban tudja megértetni magát orvosaival, hozzátartozóival és barátaival, pályatársaival: ez az embert csúfoló tapasztalat Babits úgynevezett beszélgetőfüzeteinek keletkezéstörténeti háttere. Mivel 1938-ról, valamint 1940–41-ről, az Anschluss és a II. világháború kezdetéről van szó, az írásbeli dokumentumok szerkesztő-kiadójának irodalomtörténeti fölkészültségét a történész ismereteivel és detektív munkával kellett kiegészítenie. Belia György Babits bejegyzéseit mindenekelőtt Török Sophie naptári

beírásaival egyeztetve azonosította a látogatók személyét, akiknek szóban elhangzott kérdéseire, észrevételeire csupán következtetni lehet. A kiadvány főszövegét a lapszélén kísérő magyarázatok így is meggyőző értelmezést adnak a történeti eseményekről, személyek és az irodalmi élet vonatkozásairól, mégpedig úgy, hogy a feleségnek a füzetekben olvasható, jobbára szubjektív észrevételeit tágitják közérdekűvé, de olykor helyre is igazítják. Belia filológiai lelkiismeretességére jellemző, hogy például tölem mint a könyv lektorától elvárta, hogy egy pontatlan című, uszító francia könyvről tett utalást pontosítsak (Céline BAGATELLES POUR UN MASSACRE-járól volt szó), sőt kipróbáltam azt is, valószínűsítem, Babits milyen angol irodalmi folyóiratokat járatott és olvasott. A BESZÉLGETŐFÜZETEK Belia György gondozásában filológiai mester-munka, egyszersmind izgalmas olvasmány.

Belia György szövegkiadásai a Babits-szakirodalom forrásai, és kisebb mértékben ugyan, de fontosak Ady-kiadványai is, a JUHÁSZ GYULA ÖSSZES MŰVEI kiadásában gondozott LEVELEZÉS I. kötetéért (1981) pedig a szegedi költő kutatói az adósi. Ha elgondoljuk, filológiai munkásságában főszerepe van a levelezések kiadásának, hiszen még a BESZÉLGETŐFÜZETEK is mint az írásbeli eszmecsere sajátos válfaja, fölfogható levelezésnek, akkor e műfaj iránti vonzalmában az írók emberi kapcsolatrendszere, a művészeti intézmények hálózata, a társadalmi élet szellemi infrastruktúrái iránti heves érdeklődését fedezhetjük föl.

Tudományos álmáról, a monográfiáról a posztumusz BABITS MIHÁLY TANULÓÉVEI (1983) ad némi képet. Az 1955–56-ban közölt családtörténeti számadást, valamint a Babits tanári működésének első évéről írottakat kötötte össze, árnyalta és egészítette ki. Ez a töredékes pályakép változatos, és nemcsak a társadalmi gyökerekre világít, hanem a folyamatos környezet távlatában szemléltet. A könyv csak pályaképnek töredék, a tárgyalt életszakaszt teljes értékűen ábrázolja, és tiszteletet kelt a szerző sokoldalú tudományos alapossága. A fölmenők csoportképe realista regényekhez sem méltatlan, az életút folyamatát pedig személyes vallomásokból, dokumentumokból, emlékezésekből és a művek önéletrajzi megnyilatkozásaiból fejti ki egészen az egyetemi tanulmányokig meg a személyiségérlelő barátságok születéséig, és azon túl, a bajai pályakezdetés színét és fonákját egyaránt megjelenítve, minthogy fölfedi a HATHOLDAS RÓZSAKERT című kisregény férjfogási tragikomédiájának valóságos alapját csakúgy, mint részletes adatközléssel az ifjú tanár pedagógiai próbálkozásait és kartársi környezetét. Ez a kis könyv csakúgy közelebb visz Babits jobb megismeréséhez, mivel közrebocsátja iskolai bizonyítványát és egyetemi lecke-könyvét, de azzal is, hogy a kisdíák első szerkesztői kísérletéről és a tornaórákon megértéssel kísért ügyefogyottságról, valamint vergődéséről a bajai házasságszerzők hálójában egyaránt beszámol.

Emlékezetem nem különbözteti meg Belia Györgyöt, az embert és az irodalmárt. Jékelyvel és Grandpierre-rel barangolt szívesen a szabad természetben; a túlhajtott munka és a kényszerűségből lefojtott roppant tettvágy okozta feszültséget oldotta föl így időnként. Amikor a volán mögé ult, a határok sorompói közé szorított állampolgár világlátó kíváncsiságát váltotta föl rendszeres országjárásra. 1981-ben föl kért, tartsak a Szépirodalmi kis csapatával Sopronba, a könyvheti kiadványokat, köztük az én Babits-monográfiámat bemutatandó. Húzódozásomra azt felelte: „Meglátod, milyen kellemes két napot töltünk el! Ami pedig közreműködésedet illeti, tudsz te nagyon kedves is lenni, ha akarsz!” Elnevettem magam, ki voltam útve. Micsoda emberismeret és szívből jövő megértés kellett ehhez a megállapításhoz s kimondásához! Belia nemcsak célszerűen szervezte meg a kiadó bemutatkozását, hanem két különböző útvo-

nalon, oda- meg visszafelé a Dunántúl néhány nevezetességében is gyönyörködte bennünket: József főherceg alcsúti parkjában és kastélya elképesztő Potemkin-homlokzatában, Sárvár komoly külső és Dorfmeister ékesítette belső falaiban, a fertőrákosi kőfejtő barlangüregében, hazafelé Fertőd málladozó fenségében és Sümeg Maulbertsch-freskóiban meg békaperspektívából a vár komorló romjaiban. Ezen a kiruccanásán ébredtem rá, ugyanazzal a fürkész lélekkel bóklászik a főúri düledékek és burjánzó tenyészet közt, mint levelek sorsokat összekötő hídjain, és képzelete ugyanazzal az erővel idézi meg beszédes tényekből, vallomásokból, utalásokból az irodalmi élet településtörténetét, mint nyomdát és énekmondót vendégül látó erősségből, hajdan vigasságoknak otthont adó palota látományából az alkotó művészet mozgalmait. Belia Györgynek emlékemben élő arcmása fölé ezért illik mintegy transzparensül Babits hitvallása: *„Nem kell hinni, hogy aki könyvekbe menekül, okvetlen az élet elől akar szökni. Sokszor inkább tágitani akarja életét, több életre szomjas, mint amennyit kora s végzete kiosztott.”*

Péterfy Gergely

SZARKOFÁG ÉS SZERELEM

Dreft őrnagy táborigéjét az Ecséri piacon vettem potom ezeröttszáz forintért, amely egy 1912-es Continentalért szemérmetlenül alacsony árnak mondható. Húvós májusi vasárnap volt, a szél sivitva vágott végig a bódésorok között, meglengette a színházi jelmezzraktárból lopott világháborús katonaköpenyeket, a porcelánfejű babák halálszagú, fekete csipkefodrait, és nekem az a legyőzhetetlen gyanúm támadt – amelyet a kedvetlen, zárás előtti hangulat úgyszólván rossz előérzetté hangszerelt –, hogy az ócskás valójában meg akart szabadulni a géptől. Új szerzeményem egyébként minden gyanú fölött állt: fenéklemezén jól kivehető volt – az alsó-szászországi gyár jellegzetes tipográfiájával – a hétjegyű kódszám, a bakelittalpacska tövében pedig egy zöldre korrodált apró réztáblára lettem figyelmes, amelyen ez a gravírozott felirat állt: Dreft H. Magy. Kir. őrnagy, 1912. Csak a klaviatúra alatt összefilcesedett porból áradó megfoghatatlan illat – mely persze éppúgy jöhetett a hagyatéki ruhákat kínáló árusok hangárja felől – árulkodott arról, hogy Dreft őrnagy írógépe csaknem hatvan évet töltött Fehér-Belua Lujza levendulakötegekkel és kakukkfűves párnácskákkal illatosított ruhásszekrényében, s csak akkor érte friss levegő, mikor hajnaltájban Fehér-Belua Lujza kinyitotta a szekrény ajtaját, hogy boldogtalanságában átizzadt otthonkáját ropogós, friss hálóingre cserélje. De Dreft őrnagy szerelme álmában is üldözte, és az ezredszers is újraolvasott levelek szavai – mintha csak az öröklődés titkos trezorjaiban őrizte volna meg valami mélyebb, Fehér-Belua Lujzán messze túlnövő emlékezet – egyszerre megelevenedtek, és látta Dreft őrnagyot a hevenyészve felhúzott katonai sátorban, ahogy a petróleumlámpa csipős füstjétől kivörösödött szemmel az írógép fölé hajol, és tömpe, vaskos ujjai tétován lecsapnak egy-egy fájdalomosan őszinte szó kezdőbetűire.